

דף שבועי

בס"ד

פרשת לך לך, תשפ"ג, מספר 1493

וְהָאֱמֹן בֵּה' וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה: שלילת האתאיזם היהודי

עמיצור ברק

התגלות נוספת, כשחזר אברהם ממצרים: "וְה' אָמַר אֶל אַבְרָם... שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה..". (שם יג:יד).

ההתגלות הבאה, בעקבות מלחמת אברהם עם ארבעת המלכים, התרחשה במעמד כריתת ברית בין הבתרים. וכך, אחרי ההתגלויות הקודמות, והדו-שיח שהיה לאברהם עם ה' במהלך ברית זו, ברור לנו שאברהם מודע לחלוטין לקיום הא-ל, ולפיכך משמעות הביטוי "וְהָאֱמֹן בֵּה'", אינה הכרה בעצם קיומו יתברך. אם כך – מהי אותה משמעות? נעיין במפרשים ונמצא שתי תשובות שהן קרובות:

הראשונה – האמין **למסרים** שקיבל מה'. כלומר, נתן אמון במאמרי הא-ל.

השנייה, כללית יותר – **בטח** בה' ובהשגחתו הפרטית, והשליך יהבו עליו.

התרגומים גורסים את המשמעות הראשונה: אונקלוס "והימין (האמין) **במימרא** דה', וחשבה ליה לזכר", ובתרגום יונתן: "וְהוֹת לִיה הַיְמִנוּתָא בְּמִימְרָא דֵה' וַחֲשְׁבֶהָ לִיה לְזִכְרָא".

גם הפרשנים מייחסים לביטוי זה את המשמעות הראשונה. רש"י: "והאמין בה' – לא שאל לו אות על זאת (הבטחת ריבוי הצאצאים)". הרמב"ן סבור כמו רש"י, אך תוהה על עצם הצורך באזכור האמון שנותן אברהם בהבטחת ה'; וכי יעלה על הדעת שנביא ברמה של אברהם לא ייתן אמון בדבר ה'?? "ולמה לא האמין בנבואה הראשונה (על ירושת הארץ) כאשר יאמין

בעיתון "הארץ", מלפני כשמונה שנים (8/10/2016) נכתב: "שאלנו את 120 חברי הכנסת אם הם מאמינים באלוהים. 70 הצהירו שהם מאמינים, 9 אמרו שלא, 39 סירבו להשיב או התחמקו מתשובה, ושניים השיבו תשובות נפתלות".

רבות נכתב על המשמעויות המדויקות של המושגים "אמונה" ו"ידיעה". ברור כי בפרשתנו, ובמקומות אחרים בתורה (כגון: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי", במ' כ:יב) משמעות הביטוי שבכותרת "וְהָאֱמֹן בֵּה'" אינה הכרה בעצם קיומו של הא-ל, שזוהי המשמעות המקובלת בעברית של ימינו, וכפי שמשמע מהציטוט של עיתון "הארץ". ראייה לכך – אברהם מתנהג בפועל כמי שמודע בוודאות לקיומו של הקב"ה ולמעמד-העל שיש לו במציאות חיינו, עוד לפני החוויה הקיומית וההתנסות העוצמתית של 'ברית בין הבתרים', שבמהלכה נכתב "וְהָאֱמֹן בֵּה' וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה" (בר' טו:ו). שהרי בפתיחת פרשתנו אברהם עוזב בעקבות גילוי השכינה את אביו ואחיו בחרן והולך לארץ כנען כפי שנצטווה: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמְמֹלְדְתְךָ וּמְבֵית אָבִיךָ" (בר' יב:א).

ההתגלות הבאה הייתה בארץ, ומודגשת בה **הראייה**: "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנְּרָאָה אֱלֹהֵי" (בר' יב:ז).

* עמיצור ברק הוא פרופ' אמריטוס להנדסה, אוניברסיטת אריאל.

קיים ניגוד מקוטב בין ידיעה ש... לעומת אמונה ב...: ידיעה היא, כאמור, הכרה אובייקטיבית, שאינה תלויה ברצון היודע, ולכן היא כפויה עליו מהרגע שנחשף אליה, בעוד שאמונה היא הכרה סובייקטיבית, ורק מי שרוצה להאמין בערך, ברעיון או בישות מסוימת – מאמץ אותם.

אמינות, וודאות ואחריות: על-כן, מי שמסרב לדעת, להכיר ולאמץ מידע חיוני כלשהו, ודוחה אותו (כמו חלק מהמעשנים, מכחישי-שואה, גדליה בן אחיקם...) הוא חסר אחריות! אין מדובר בהשקפות, ערכים או דעות, אלא במידע עובדתי. לעומתו, יש אופציה לגיטימית להטיל ספק, לתהות, לכפור ולסרב להאמין בדבר שמן הנמנע לדעת אותו. וכך זכאי אדם לשנות את אמונתו, אך לא את ידיעותיו האמינות. הוא אמנם עלול לשכוח את הידוע לו, אך לא לכפור בזה, ועל כך הוזהרנו שש פעמים בחומש דברים "פן תשכח" ולא 'פן תכפור'.

הבדל נוסף: רמת הוודאות. ב"ידיעה" יש וודאות גבוהה מאד, ובמקרים רבים היא מוחלטת. בעוד שבאמונה – הוודאות יכולה להשתנות בגלל הסובייקטיביות; הניסוח "אני מאמין באמונה שלמה" מלמד שיש אמונה שאינה שלמה...

הוודאות תלויה בדרך שבה הגיע המידע להכרה של היודע: או באמצעות חושים, או במסקנות חד-משמעיות, או בדיווח ממקור חיצוני אמין.

אחד ההבדלים בין "ידיעה" ו"אמונה" הוא בכך שבמבחן ההיגיון לא ייתכן לדעת אל נכון דבר והיפוכו. אפשר רק לדעת או לא לדעת את הדבר. ואם יש מצב של טענות הפוכות על עובדות שניתן לדעת אותן – אם אני יודע שהא-ל קיים, והאתאיסט טוען שהוא יודע שהא-ל אינו קיים – הרי שאחד מאיתנו טועה או משקר. מאידך, אפשר שאנשים שונים יאמינו בדברים הפוכים, ככל שמדובר בערכים, השקפות, רעיונות או עובדות משוערות שלא ניתן לדעת אותן.

אין לצפות שאדם העומד לראשונה על דעתו, יידע על קיומו של הא-ל. אפשר לשער, להניח, לנחש, להאמין בכך או לסבור זאת, אך לא לדעת. איך בכך

בזאת (על הצאצאים)?? והתשובה, כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם בחטאם בשגגה" (מחשש שחטאו בשוגג ואבדה זכותם).

אשר לשימוש בעצם המושג "להאמין בא-ל" – קיים בלבול מושגים גדול בשיח הציבורי, בחשיבה הדתית, בחשיבה החילונית, ובחינוך שאנו מעבירים לזולתנו ואף לעצמנו. בגלל מורכבות הבעיה נתמקד כאן רק בהיבט של עצם מציאות הא-ל ולא בתכונותיו ובהיבטים אחרים הקשורים בו, ורק לצורך הדיון (כי בפועל אין תמימות-דעים באשר להגדרות אלו). נחدد את הגדרות המושגים **אמונה ב... לעומת ידיעה ש...**

הגדרות: אם בלשון התורה "אמונה בקב"ה" אין משמעותה הכרה בעצם קיומו, איך אם כן מוגדרת בתורה ההכרה בקיומו? התשובה: בלשון ידיעה! התורה אינה מצווה להאמין בקיום הא-ל אלא לדעת זאת: "אֵתָהּ הָרִאִתָּה לְדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱ-לֹהִים" (דב' ד:לה); "וַיִּדְעַתָּה הַיּוֹם וְהִשְׁבַּתָּ אֶל לְבָבְךָ כִּי ה' הוּא הָאֱ-לֹהִים" (שם לט); "וַיִּדְעַתָּה כִּי ה' אֱ-לֹהֶיךָ הוּא הָאֱ-לֹהִים הָאֱ-לֹהִים הַנֶּאֱמָר" (שם ז:ט); "רַק הַשְּׁמֵר לָךְ... פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יִסּוּרוּ מִלְּבָבְךָ... וְהוֹדַעְתָּם לְבְנֶיךָ וּלְבְנֵי בְנֵיךָ" (שם ד:ט). חובתך להודיע לצאצאריך את מה שראית כמו עיניך.

הרמב"ם, בחיבורו "משנה-תורה" שנכתב בעברית, אינו כותב "להאמין" אלא "לידע". בפתחת ספר המדע:

יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש... מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא... וידעת דבר זה מצות עשה.

במציאות התרבותית, הרעיונית והחברתית שלנו יש בעיה של מינוח בכל הקשור לעניין "האמונה בא-ל", והדבר גורם לאי-הבנות שמביאות לעתים קרובות לדו-שיח של חרשים. במיוחד חשוב להכיר במצב עניינים זה בכל הקשור ביהדות, בעם היהודי ובתרבות היהודית. חשוב לזהות ולומר גם לעצמנו ולתלמידינו, וגם בוויכוחים עם אתאיסטים, שבסיס היהדות אינו אמונה מיסטית (ואי-רציונלית) בעצם קיומו של הא-ל, אלא ידיעה אובייקטיבית.

ישירות את האירועים המופלאים הנ"ל. שרשרת דיווח רחבה, הדוקה ואמינה.

התהליך הייחודי הזה קרה לעם ישראל בלבד. הם מדווחים ומיידעים את הדורות הבאים (העברת מידע, לא דעות!!) ורק הם והדורות הבאים יודעים שהאל-קיים ופעיל. עמים אחרים לא חוו את האירועים המכוננים האלה, ולכן אינם יכולים לדעת עליהם ואינם נושאים באחריות לאתיאיסטיים שמצויים בקרבם. אבל בישראל, הדור הראשון של האתיאיסטים היהודים הכופרים בעיקר, שדוחים או דחו את הדיווח העובדתי דלעיל הם חסרי אחריות קיומית(!), והם אשמים בהעברת הכפירה לתלמידיהם ולהולכים בעקבותיהם.

ייתכן שהאחריות לאותה כפירה-בעיקר של יהודים נופלת גם על ההורים והמורים שלא עשו ואינם עושים את ההבחנה החיונית בין 'דיעה' ל'אמונה', בין דיווח עובדתי להשקפות ודעות, ובין מידע לערכים, ובכך נותנים לגיטימציה חשיבתית (שגויה) לבחירה החופשית של יהודי בכפירה.

נדגיש כי מאמר זה אינו מתייחס לדתות אחרות ואומות אחרות אלא רק לאתיאיסטים בני עמנו. הוא מאד פשטני ומעורר שאלות, אבל יש עליהן תשובות, והוא עשוי לשמש נקודת מוצא לדיונים מתקדמים (יש, כמובן, ראיות נוספות לקיומו של הא-ל, אך אכמ"ל).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

זאת אנו אמורים, ומצווים, לדעת זאת? ע"י דיווח; כשם ש(כמעט) כל המידע הטכנולוגי, ההיסטורי, הרפואי וכו' שאותו אנו מנצלים הגיע אלינו, המשתמשים, באמצעות דיווח. במקרים רבים זוהי שרשרת דיווח ארוכה ורבת רכיבים, ועדיין היא אמינה ואנו מאמצים את המידע שדווח לנו, אפילו אם אינו 'טוב' לנו, בתנאי שמקור הדיווח הוא אמין. ככלל, ברוב עצום של המקרים (אף שספק אם אנו מודעים לכך) כולנו נותנים אמון מלא בשרשרת הדיווח. ספקנותנו מתעוררת רק במקרים נדירים, כאשר העובדות המדווחות אינן לרוחנו.

והנה רק אנו, עם-ישראל, קיבלנו דיווח אמין על שני אירועים היסטוריים מכוננים, סמוכים בזמן ובמקום, שמחייבים אותנו ורק אותנו: יציאת-מצרים ומעמד הר-סיני. אירועים דרמטיים מאד שאירעו לעם שלם, שחוה אותם אז ישירות!

יציאת מצרים מחייבת אותנו, כשבסוף התהליך הכרזנו "ה' ימלך לעלם ועד" (שמ' טו:יח).

ומעמד הר סיני – גילוי שכינה לעם שלם שהכריז והתחייב "נעשה ונשמע" (שמ' כד:ז).

ככלל, אין זה סביר שהורים ידווחו שקרים לצאצאיהם, כל שכן שניים או שלושה דורות בחפיפה, שמדווחים על עובדות שראו בעיניהם. שרשרת הדיווח העיקרית שלנו מורכבת מהורים וצאצאים; דור לדור, החל מאותם שלושה דורות – אבות, בנים ונכדים: אהרן, אלעזר ופינחס; חור, אורי ובצלאל וכו', שכולם חוו אישית את שני האירועים המכוננים:

וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׁפַת הַיָּם. וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם (שמ' יד:לא).

וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֶת... וְאֶת הָהָר עֲשָׂן וַיֵּרָא הָעָם (שם כ:טו).

במודל פשטני, יהודי מקבל את הדיווח משני הוריו, ארבעת הורי-הוריו ושמונת הורי הורי-הוריו בחפיפה. וכך כל הדורות שלפניו, עד לאותם דורות שראו וחוו